

23. Az 1938. évi törvény korlátozta a sajtószabadságot, és ennek következtében csaknem 400 sajtótermék, lap vagy időszak kiadvány szüntette be a megjelenését. Vö. Ránki György: *1944. március 19.* Kossuth, Bp., 1978, 166. o.

24. A magyar küldöttségben részt vett Imrédy, Kánya, Rátz, Sztójay, aki akkor még Magyarország berlini követe volt, valamint – Csáky István és Keresztes-Fischer vezetésével – nagyszámú diplomata és katona is.

25. Az 1938. évi október–novemberi területi rendezést követően (lásd a továbbiakban), majd amikor a „vízszintes tengely” terve megbukott, a magyarok és a lengyelek egyaránt azon kezdtek dolgozni, hogy közös határra tegyenek szert. Ennek részleteit tárgyalja Betty Jo Winchester: „Hungary and the »Third Europe« in 1938.” *Slavic Review*, Seattle, 32, No. 4, December, 1973. 741–756. o.

26. Magyarország politikájáról München előtt és után lásd Thomas L. Sakmyster: „Hungary and the Munich Crisis: The Revisionist Dilemma.” *Uo.*, 725–740. o. Vö. Ádám Magda: *Magyarország és a kisantant a harmincas években.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1968.

27. Az olaszok a müncheni egyezménybe két utalást vetettek be a csehszlovákiai magyar és lengyel kisebbségre vonatkozólag. Az egyik paragrafus kimondja, hogy e kisebbségek kérdésének megoldásától függ a Csehszlovákia határaitra vonatkozó olasz és német garancia. A másik szerint újabb négyhatalmi konferenciát kell tartani, ha a két kisebbség kérdése három hónapon belül nem rendeződik.

28. Teschen (Cieszyn) hercegséget 1920-ban osztották föl Csehszlovákia és Lengyelország között, amikor éppen folyt a lengyel–szovjet háború. A lengyelek etnikai, a csehek történelmi alapon formáltak igényt a területre. Egy nappal a müncheni egyezmény aláírása után a lengyelek ultimátumban követelték a prágai kormánytól, hogy a vitatott területet azonnal ürítse ki. A cseheknek nem volt más választásuk, engedniük kellett.

29. A magyar jegyzék nemcsak azt követelte, hogy alkalmazzák az önrendelkezés elvét, hanem azt is, hogy a csehek engedjenek szabadon minden magyar politikai foglyot, bocsássanak el a cseh hadseregből minden magyar katonát és azt, hogy néhány határ menti települést magyar csapatok jelképesen megszálljanak. C. A. Macartney 1:278. o.

30. A magyarok igényt formáltak minden olyan területre, ahol az 1910. évi népszámlálás adatai szerint magyar volt a többség. Összesen 14 106 négyzetmérföldnyi területet követeltek. A csehszlovákok ezzel szemben saját 1930. évi népszámlálásuk számaira hivatkoztak, amelyek azt mutatták, hogy a magyarok által visszakövetelt területek 1 346 010 lakosából csak 678 000 a magyar, s a vitás terület jó néhány városában nem a magyarok vannak többségben. A vita részleteit lásd *uo.*, 285–304. o.

31. Az első bécsi döntés szövegét közli a *Documents on International Affairs, 1938.* Szerk.: Monica Curtis, Oxford University Press, London, 1943, 2:351. o. A magyar változatot lásd *A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája, 1936–1938.* Szerk.: Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965, 621. és 622. dokumentum, továbbá *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, 1936–1945.* 2. kötet, szerk.: Zsigmond László.

32. Randolph L. Braham: „The Destruction of the Jews of Carpatho-Ruthenia.” In: *HJS*, 1:223–224. o. Nincsenek megbízható statisztikai adataink arra nézve, hogy a visszaszerzett területeken hogyan oszlott meg a népesség. Vö. például C. A. Macartney 1:302. o. és Raphael Lemkin: *Axis Rule in Occupied Europe.* Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1944, 146–147. o. Az 1930. évi népszámláláson alapuló becslés szerint a Felvidék lakossága 1 034 463 főt tett ki, ebből 78 190, azaz